

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La tradició viscuda

Una etnografia sobre l'Esbart Català de Dansaires

Treball final de grau en Antropologia Social i Cultural

Aida Massana i Molina
aidamassana@gmail.com
Curs 2014/2015
Tutor: Roger Canals

Resum

L'objectiu principal del present article és mostrar de quina manera les entitats de cultura popular esdevenen *creadores de tradició* en el marc d'una ciutat com Barcelona, amb un utilitarisme creixent del patrimoni per part de les institucions públiques. La investigació es centra en un anàlisi sobre la vivència de la comunitat formada pels membres de l'Esbart Català de Dansaires. Aquesta anàlisi posa en evidència com la solidaritat, el compromís i el sentiment de pertinença a una comunitat són essencials per a la supervivència i el desenvolupament de les tradicions. Al mateix temps, es posa de manifest la importància del ritual com a dinamitzador i transformador d'identitats col·lectives, especialment durant l'acte festiu. La festa representa, en el context de la dansa tradicional catalana, un moment de diàleg i col·laboració entre les entitats de cultura popular i les institucions públiques. De la mateixa manera, aquest moment d'efervescència col·lectiva té un fort impacte sobre la comunitat: es reforcen els vincles interpersonals, es genera un espai privilegiat de trobada amb "l'altre" i es duu a terme una reformulació de les diferents identitats que hi participen.

Paraules Clau: tradició, patrimoni, ritual, comunitat, cultura popular, vivència, pertinença, Barcelona.

Índex

Introducció	2
La tradició	3
Crear la tradició	6
Viure la tradició	10
A través de la comunitat.....	10
A través del ritual	14
Santa Eulàlia: estudi de cas sobre la festa i la vivència	16
Conclusions.....	19
Bibliografia.....	21
Annex (Fotografies).....	23

Introducció

Investigar, sigui quina sigui la disciplina, implica acceptar el canvi. Acceptar que el punt de mira inicial només és una pista per començar i que, en el cas de l'Antropologia, el treball de camp esdevé l'única guia que t'ajuda a educar i a enfocar la mirada. Aquest treball no és una excepció. L'octubre del 2014 vaig començar a fer treball de camp a l'Esbart Català de Dansaires. El meu interès inicial en les tradicions catalanes, i concretament en la dansa tradicional catalana, tenia com només per objectiu entendre quin era el seu paper dins de la societat actual. Des d'una visió d'*outsider*, no acabava de veure quina repercussió social com la dansa tradicional, que semblava molt minoritària i allunyada de la imatge moderna i cosmopolita que encarna Barcelona com a ciutat.

A mesura que van anar passant els mesos, però, la pròpia experiència en el treball de camp em va fer fixar la mirada en la manera en què la tradició és viscuda i en tots els mecanismes que es duen a terme per conservar-la, compartir-la i actualitzar-la. Fins arribar al punt en què el meu interès principal va passar a ser mostrar de quina manera es viu la tradició "des de dins", basant-me en les experiències d'una comunitat que es dedica, a través de la dansa tradicional, a la conservació i divulgació dels costums tradicionals.

El primer apartat del text és una petita introducció teòrica al concepte de tradició i de dansa tradicional catalana, i també de totes aquelles categoritzacions que s'utilitzen des d'un punt de vista *etic* i també des de la teoria antropològica. Seguidament, analitzo quins són els agents encarregats de crear, definir i compartir aquestes tradicions, distingint entre entitats de cultura popular i institucions públiques. En el següent apartat mostro dues maneres de viure la tradició que alhora s'interrelacionen entre si: viure-la a través de la comunitat i viure-la a través del ritual i la festa. Finalment, exposo un estudi de cas sobre la Festa de Santa Eulàlia, que acosta al lector a la realitat empírica del ritual i la festa, així com a les dinàmiques de la comunitat.

Prendré com a eix de la discussió les dades obtingudes durant cinc mesos de treball de camp a l'Esbart Català de Dansaires (d'octubre de 2014 a febrer del 2015), diverses entrevistes informals i formals als participants i directius de l'Entitat, l'observació participant a assajos, ballades i altres activitats, i la meua experiència com a investigadora durant la festa de Santa Eulàlia.

La tradició

El terme “tradició” ha estat bastament definit en diferents branques de les ciències socials, és interessant, però, subratllar un punt en comú que presenten aquestes definicions: la tradició com quelcom que vincula el passat i el present. Arévalo ho expressa de la següent manera (2005:927): *“la presencia del pasado vivo en el presente”*. A aquesta definició que jo hi afegiria dues coses: la primera, que aquest “passat” és, per força, un passat escollit que aporta sentit a un discurs de legitimació concret. La segona, que en la mateixa caracterització d’un “passat viu”, hem de tenir en compte que el canvi i la re invenció són característiques intrínseques dins del concepte de tradició, en tant que el fet de tornar a viure ja és en si mateix una interpretació d’allò passat en un context nou. En la mateixa direcció i aprofitant l’aportació de Graburn (2001:9) que entén la tradició com un “dipòsit dinàmic que creix conforme creix la pràctica de la mateixa”, és lògic pensar que la “tradició” mai es basa de forma absoluta en allò extret del passat, sinó que a mesura que es representa, canvia i es transforma i per tant, rememora quelcom que tot i haver nascut en un passat, s’ha creat i desenvolupat en el present.

La tradició ve implícita dins del que anomenem cultura¹ i esdevé una de les eines que té la societat per a la cerca i el desenvolupament d’identitats col·lectives. Per aquest motiu, cal tenir en compte de quina manera els processos d’inclusió i exclusió d’elements culturals dins d’allò que s’entén com “tradició” o “tradicional” formen part d’un espai de lluita política. Tal i com diu Jelin:

Las rememoraciones colectivas cobran importancia política como instrumentos para legitimar discursos, como herramientas para establecer comunidades de pertenencia e identidades colectivas y como justificación para el accionar de movimientos sociales que promueves y empujan distintos modelos de futuro colectivo (Jelin, 2001:15).

És a dir, la tradició és un element de legitimació social. I com a tal, la importància no recau tant en la capacitat de representar elements culturals “autèntics” sinó de representar ideologies i modes de concebre el món de certs grups socials (Canclini, 1999:33).

---

¹Una definició possible de cultura és la que aporta Bauman: *“La “cultura” se refiere tanto a la invención como a la preservación, a la discontinuidad como a la continuidad, a la novedad como a la tradición, a la rutina como a la ruptura de modelos, al seguimiento de normas como a su superación, a lo único como a lo corriente, al cambio como a la monotonía de la reproducción, a lo inesperado como a lo predecible”*. (Bauman, 1973)

Al mateix temps, el debat sobre allò “tradicional” ha ocupat l’interès de molts investigadors del patrimoni. En el cas que ens ocupa, concretament, em refereixo al patrimoni cultural intangible. Segons Prats (1998), el patrimoni cultural és tot allò que socialment es considera digne de conservació, independentment dels seu interès utilitari. Es basa en una invenció, perquè no és una representació del que és “real” si no una projecció de diferents discursos sobre la realitat. Al mateix temps és una construcció social, ja que necessita d’una legitimació social perquè aquests discursos sobre la realitat adquireixin poder. És a dir, perquè quelcom acabi sent patrimoni cultural, es necessita una certa “sacralització” (és a dir una legitimació dels referents simbòlics a través d’una autoritat) vinculada a una identitat i amb unes determinades idees i valors. Segons el mateix autor, els principals encarregats “d’activar” aquest patrimoni i fer-lo visible són les diferents institucions públiques que utilitzen aquestes activacions per recolzar determinats discursos de poder i crear consens social.

La Dansa tradicional catalana², al seu torn, forma part del patrimoni cultural intangible de Catalunya, i es vincula, especialment des d’un punt de vista *emic*, amb la cultura popular³ d’aquest territori. Ara bé, moltes de les danses que es ballen actualment als esbarts, són danses recuperades, reinventades o fins i tot completament noves. Val la pena recordar l’aportació de Hobsbawm com a pare del concepte *invented traditions* des de la historiografia anglo-saxona. La “tradició inventada” implica un grup de pràctiques, de naturalesa simbòlica o ritual, que busquen inculcar determinats valors o normes de comportament per mitjà de la seva repetició, el que implica automàticament continuïtat amb el passat (Hobsbawm, 2002:8). És a dir, darrere de cada dansa reinventada o inventada hi ha el principi de transmetre uns valors concrets.

La meua investigació, però, s’ha basat en una mirada enfocada en la manera en què la dansa tradicional, com element representatiu d’identitats diverses, és viscuda entre les persones que s’encarreguen de difondre-la, reinventar-la i conservar-la. És per aquest motiu que el concepte troncal de la meua investigació és la vivència. La vivència entesa com aquell conjunt d’experiències quotidianes que són compartides per una comunitat⁴ i que generen una sèrie de relacions interpersonals concretes.

---

²Dansa pròpia de la cultura popular d’un país o territori concret que s’ha anat transmetent de generació en generació.

³L’ús del terme de cultura popular en aquests text es refereix a la cultura acceptada socialment i políticament com “tradicional” i “particular” d’una determinada cultura i que es vincula amb totes aquelles manifestacions que es duen a terme als espais públics de la ciutat en moments festius.

⁴En el cas que ens pertoca aquesta comunitat és l’Esbart Català de Dansaires -d’ara endavant Esbart-.

El concepte de comunitat és complex, així que em centraré en les propostes teòriques més actuals que fan referència a dues direccions diferents: per una banda, tenim la visió estructural, que es refereix a la consideració de comunitat com un grup geogràficament localitzat regit per organitzacions o institucions de caràcter polític, social o econòmic. Per altra banda, hi ha la visió funcional que té en compte la existència de necessitats objectives i interessos comuns entre els membres d'una comunitat. Elena Socarrás proposa una definició que em sembla especialment encertada ja que inclou la idea de pertinença i afegeix la necessitat de compartir una simbologia i una uns hàbits entre els membres, uns hàbits entre els membres, sense desmereixen el fet de compartir un espai en comú: *...como algo que va más allá de una localización geográfica, es un conglomerado humano con un cierto sentido de pertenencia. Es, pues, historia común, intereses compartidos, realidad espiritual y física, costumbres, hábitos, normas, símbolos, códigos* (Socarrás, 2004:177).

En el mateix sentit, Collins (2009:58) subratlla que les creences, és a dir, aquells valors que configuren en certa manera la identitat d'una comunitat, són sempre sostingudes per pràctiques rituals. Aquestes pràctiques fan del ritual un dels elements principals de la vida de la comunitat. Degut a la importància que ha tingut el ritual a nivell teòric, convertint-se en un dels temes clàssics de l'antropologia social i cultural, són diversos els autors –Evans-Prichard, Turner, Van Gennep, Segalen...entre d'altres- que han treballat en una definició dels mecanismes del ritual i de les conseqüències que se'n deriven. Així, l'antropologia ha passat diverses fases en relació a la definició d'allò que és ritual i allò que no ho és. En un primer moment, es defensava que només era ritual allò que esdevenia un mediador entre l'àmbit profà i l'àmbit sagrat. Més endavant el terme abraçaria també tots aquells esdeveniments col·lectius que tinguessin uns codis i normes concrets, fins a arribar al punt de l'interaccionisme simbòlic i l'etnometodologia, que defensaven que tot fet social era, en certa manera, un ritual. Totes aquestes conceptualitzacions són vàlides en la mesura en que el significat s'eixampla i ofereix altres propostes teòriques. De fet, els límits d'ús d'aquesta paraula acaben sent difosos, és per això que m'agradaria utilitzar la definició proposada per Segalen (2005:30):

El rito o ritual es un conjunto de actos formalizados, expresivos, portadores de una dimensión simbólica. El rito se caracteriza por una configuración espacio-temporal específica, por el recurso a una serie de objetos, por un sistema de comportamientos y de lenguajes específicos, y por unos signos

emblemáticos, cuyo sentido codificado constituye uno de los bienes comunes del grupo.

Aquesta definició és especialment adient dins del meu anàlisi ja que inclou la dimensió simbòlica del ritual, alhora que permet entendre el moment ritual com un moment privilegiat per a la reformulació dels emblemes grupals, i per tant, de la identitat de la comunitat. Afegiria, però, que un ritual no només ha de compartir el costum o la rutina sinó que es refereix a determinats valors, en certa manera impositius (Misonneuve,1991:13). Aquesta definició inclou diverses idees que desenvoluparé al llarg del text: la delimitació d'un camp específic que obliga a crear discontinuïtats en el temps i en l'espai, la importància de l'eficàcia social en el ritual, però sobretot la dimensió col·lectiva i la importància del sentit i els valors compartits i reconfigurats en el moment ritual. Em centraré en el que jo anomeno "rituals íntims" i els "rituals públics", concretament la festa com a paradigma d'aquest últim.

Crear la tradició

Basant-me en la idea que la tradició o allò tradicional acaba sent una construcció social i política, fruit de dinàmiques de valorització i poder concretes, m'agradaria plantejar *qui crea la tradició*. Des d'un punt de vista teòric, en termes generals, ens referim a la manera en què les institucions públiques activen alguns referents patrimonials amb el propòsit d'aportar valor històric i social a un discurs de poder concret (Prats,1998).

Ara bé, des d'un punt de vista centrat en la vivència, trobem que la tradició es crea, també, a través de les tasques que duen a terme les entitats de cultura popular. En aquest cas, analitzaré l'Esbart Català de Dansaires com una entitat creadora de tradició.

Aquesta dualitat envers la "tasca" de crear i re crear la tradició, genera una sèrie de conflictes entre institucions públiques i entitats de cultura popular. Especialment en l'ús que es fa de la tradició i en l'interès utilitari que se'n deriva. Vegem quins mecanismes es duen a terme en els dos casos; En el cas de les institucions públiques, i centrant-me, especialment, en la tesi de Llorenç Prats (1998) i de Camila del Mármol, Joan Frigolé i Susana Narotzky (2010) vull subratllar el fet de que tot allò que acaba sent patrimonialitzable ha patit una singularització prèvia, comunament establerta per institucions públiques tot i que en casos excepcionals les empreses privades també hi poden sentir interès. Aquesta valorització i posterior activació - és a dir, posada en valor de manera efectiva- depenen generalment dels discursos polítics i/o identitaris que acompanyin l'objecte patrimonialitzable. En aquest mateix sentit, les

tradicions inventades o reinventades de les que he parlat anteriorment actuen com a elements necessaris per “documentar” certs sentiments nacionals vinculats a una realitat històrica prèviament pactada (Hobsbawm, 2002:20). Tornant al patrimoni i en paraules de Reventós (2007:290): “La correlación entre intereses, valores y situaciones históricas cambiantes permite entender estas activaciones patrimoniales como estrategias políticas”.

En el cas particular de la dansa tradicional catalana i de la cultura popular en general, es pot destacar un any on totes aquestes dinàmiques van veure la llum: l'any 1992. L'any Olímpic va ser un punt d'inflexió per diversos motius. Per una banda, els Jocs Olímpics van propiciar una internacionalització de Barcelona. Al mateix temps, la ciutat mudava de pell i va aparèixer una sensibilització especial cap a les tradicions i festivitats autòctones. Especialment després de la cerimònia d'obertura dels Jocs Paralímpics, que va donar a conèixer al món les danses tradicionals catalanes, entre d'altres.⁵ A partir d'aquell moment va haver-hi una visibilització de les entitats de cultura popular que va produir un auge en les activitats públiques a les diferents festivitats. El Toc d'Inici⁶, per exemple, va començar l'any 1993, i és considerat un dels moments més importants de les Festes de la Mercè. Actualment, al parlar de dansa tradicional catalana també estem parlant d'una representació de la “identitat catalana” com aquella que remarca la cultura autòctona i la importància de la preservació i continuïtat d'aquesta. Aquest discurs és especialment vigent avui degut a la situació política a Catalunya i a la necessitat de valoritzar certes identitats nacionals.

Per altra banda, no es pot obviar la relació entre la presència de la dansa catalana a les diferents festivitats de la ciutat i el turisme. La “Marca Barcelona”, és a dir, el desenvolupament d'una sèrie d'activitats i serveis que s'ofereixen a la ciutat i que responen a les necessitats del turisme i de la mercantilització de Barcelona, ha estat el principal motor d'aquest utilitarisme patrimonial. En aquest sentit és interessant la feina d'anàlisi feta per Ana Reventós (2007) que explica de quina manera Barcelona com a ciutat s'ha anat reproduint en base a una imatge “còmode”, subjecte a tot allò que pot produir valor i diferenciació en el mercat turístic.

Ara bé, com a investigadors socials no podem allunyar-nos de la percepció i la vivència d'aquelles comunitats dedicades a la cultura popular. Si ens centrem en els discursos obtinguts a través de l'etnografia, la visió *emic* ofereix unes respostes molt diferents. Per una

---

⁵Aquesta representació va ser pensada i coordinada per Xavier Cordoní (Director de la Casa dels Entremesos) i Montserrat Garrich (Vicepresidenta de la colla de gegants i bestiari de Ciutat Vella).

⁶El Toc d'Inici Consisteix en una desfilada de gegants i bestiari històric de la ciutat que té el Palau de la Virreina com a punt de sortida i d'arribada. D'Àligues, falcons i cavallets. (2014). [film] Barcelona: Roger Canals.

banda, la qüestió nacional no esdevé una problemàtica a nivell grupal. De fet, és viscuda com una elecció política individual i no representa, en cap cas, una identitat col·lectiva. En aquest sentit es comú trobar punts de vista i sentiments nacionals diversos que coexisteixen sense crear cap tensió grupal. De la mateixa manera, el turisme es viu com a part intrínseca del públic i, de fet, esdevé aquell públic "agraït" en contrast amb la percepció d'un públic autòcton molts cops desinteressat envers la cultura popular.

Per entendre de quin tipus d'entitat *-creadora de tradició-* estic parlant, em sembla important introduir breument L'Esbart Català de Dansaires. Especialment en termes d'història i de recorregut, que servirà al lector com a context per a entendre les aportacions teòriques que exposaré més endavant. Així doncs, l'Esbart Català de Dansaires, com a entitat de cultura popular, va ser fundat per Rafel Tudó i Duran, un barceloní vinculat al món de la música i membre de l'Orfeó Català, que pretenia recopilar tanta informació com fos possible sobre la música i la dansa, amb el desig de recuperar balls catalans desapareguts. Els següents anys l'Esbart no fa més que créixer, donar-se a conèixer pel territori català, fer-se el vestuari, la seva pròpia senyera... fins que el 1923, amb la dictadura de Primo de Rivera l'entitat pateix una davallada important de la seva activitat a causa de la forta repressió cultural del dictador: persecució cultural sistemàtica, repressió de la llengua, endeutament de l'administració municipal i provincial... Tot i seguir amb la seva activitat, no serà fins 1930 que les actes de reunió de l'Esbart tornaran a ser escrites en català i que l'activitat ressorgirà del tot amb noves tasques com ara ensenyar les danses a altres entitats o travessar els Pirineus per anar a França a fer una ballada.

Durant el principi de la guerra civil, l'Esbart participa en ballades de caire més solidari, com per exemple hospitals, vídues i cases de socors. Malgrat l'aparent inactivitat pública, l'entitat dedica els anys de guerra i postguerra a crear un arxiu especialitzat en dansa i una biblioteca. No serà fins 1953 que l'Esbart torni a tenir força activitat, i aquest serà el denominador comú dels pròxims anys. L'any 1992 esdevindrà un nou inici per l'Esbart en sintonia amb una ciutat que canvia a ritmes forçats a causa de les Olimpíades. El 1993 l'entitat començarà a participar a La Mercè. Els següents anys esdevenen un seguit d'exemples de com l'Esbart va trobant el seu lloc a la ciutat (i a Catalunya en general) i a les diferents festivitats que es fan al llarg de tot l'any, mostrant sempre una tendència cap a compartir coneixements i ballades amb altres esbarts i entitats de cultura popular.

Actualment, és l'esbart amb més anys d'activitat i té la seu a La Casa dels Entremesos, un centre de producció cultural i de servei al ciutadà creat per la Coordinadora de Colles de

Gegants i Bestiari de Ciutat Vella, amb els que coordinen bona part de les activitats que fan a nivell d'entitat. La seva trajectòria ha estat sempre vinculada a la preservació i divulgació de la dansa, fins i tot en aquells moments en que no els era permès ballar -com en el cas de la dictadura citat més amunt- el seu interès es basava en la preservació de la cultura popular. Tan és així que ells mateixos es defineixen de la següent manera:

L'Esbart Català de Dansaires és una entitat dedicada a la investigació, compilació, conservació i divulgació de la dansa i els costums tradicionals catalans en totes les seves vessants amb el màxim rigor històric i etnocientífic i en totes les activitats annexes, com són publicacions, cursets, conferències, mostres de dansa, festivals, organització o coordinació d'actes públics, etc. i, en general, tot allò que estigui relacionat amb la cultura catalana i que la seva actuació no tingui caràcter competitiu.

Web de l'entitat⁷

La implicació en la conservació de la dansa tradicional defuig de cap utilitarisme polític –com a mínim en el seus orígens-, i de fet, genera conflictivitat entre l'Esbart i les entitats públiques -com l'ajuntament o la diputació de Barcelona- en aquelles situacions en què els interessos de les dues bandes no coincideixen. Un exemple d'aquesta tensió és el cas de Santa Eulàlia. Aquesta festivitat es celebrava, en els seus inicis, amb un acte protocol·lari. Al cap d'uns anys diverses entitats de cultura popular van decidir aportar diferents recursos festius de la cultura popular catalana. Avui dia hi participen gegants, bestiari, balladors, músics i esbarts de diferents parts de la ciutat. Aquest tipus d'activitats genera una consciència molt nítida en el discurs actual de les entitats:

El paper de l'Esbart a Santa Eulàlia ve arrel de que l'esbart forma part de la Coordinadora de Gegants i Bestiar de Ciutat Vella i part de la programació d'activitats. Santa Eulàlia era Santa Eulàlia per l'Ajuntament, feina un acte protocol·lari i poca cosa més. A llavors fa 30 i pico d'anys els geganters de plaça nova i els geganters del Pi van decidir que per Santa Eulàlia, com que era la patrona lligada al Gòtic, sortirien els gegants. Aquí van néixer les actuals festes de Santa Eulàlia, als anys 80. A llavors va anar creixent, l'Ajuntament va veure que l'interessava, i ara en aquest moment la coordinadora és la responsable de la organització i també del cost de gairebé tots els acte relacionats amb santa Eulàlia.

Montse, Responsable de la Coordinadora de Gegants i bestiari de Ciutat Vella

⁷ <http://www.esbartcatala.org/ca>

Aquest testimoni ens serveix no només per veure de quina manera les entitats de cultura popular també són *creadors de tradició*, si no també perquè ens permet entreveure les relacions que s'estableixen amb els poders instituïts i la consciència d'aquest ús de la cultura popular a favor de certs interessos polítics. És per aquest motiu que en termes de finançament, les diferents agrupacions busquen la manera d'autogestionar-se a nivell econòmic i ser, si no totalment, parcialment independents davant de les diferents situacions polítiques.

En el cas de l'Esbart, per exemple, a part de les subvencions públiques existeix un fons econòmic basat en les aportacions dels socis (45€ a l'any), en les ballades que se'ls encarrega i en el fons comú de la Coordinadora de Gegants i Bestiari de Ciutat Vella, on els socis també participen amb una aportació anual.

Viure la tradició

La tradició viscuda és aquella tradició que es vincula amb quelcom quotidià, que traspasa els murs institucionals i que s'arrela a la vida de les persones, integrant-se en el seu dia a dia i en la manera en que aquestes persones actuen i es pensen a elles mateixes.

Podem distingir dues maneres de viure aquesta tradició, les dues interrelacionades i mútuament complementàries. Aquestes són: a través de la comunitat i a través del ritual⁸.

A través de la comunitat

Viure la tradició a través de la comunitat, implica, en primer lloc, que hi hagi un grup de persones vinculades per una identitat compartida i amb sentiment de pertinença al grup, és a dir, una comunitat⁹. I, en segon lloc, que aquesta comunitat es dediqui a la conservació i divulgació de qualsevol tipus de manifestació artística i/o cultural considerada "tradicional" d'un territori concret.

---

⁸ Quan parlo de viure a través de la comunitat, subratllo la quotidianitat que s'estableix en les relacions interpersonals del dia a dia de la comunitat. En el cas de viure la tradició a través del ritual, implica una comunitat però representa, específicament, aquells moments diferenciats, excepcionals i que funcionen amb uns codis que no coincideixen amb els del dia a dia.

⁹ És important en aquest punt recordar la definició de comunitat amb la que estic treballant. "*La comunidad va más allá de una localización geográfica, es un conglomerado humano con un cierto sentido de pertenencia. Es, pues, historia común, intereses compartidos, realidad espiritual y física, costumbres, hábitos, normas, símbolos, códigos*" Elena Socarrás (2004:177).

L'Esbart Català de Dansaires és una comunitat integrada per persones que no tenen un perfil homogeni. De fet, un dels trets característics en tant que comunitat és la gran diversitat en termes d'edat i classe social. Potser el cas més particular és el del cos de dansa, on trobem joves de catorze anys ballant amb adults de més de quaranta. Aquesta barreja de generacions és una de les primeres característiques que atribueixen els participants en relació a la seva idea de l'Esbart.: *"l'Esbart és una activitat que pot fer tota la família"*. Tan és així, que moltes de les persones que formen part de l'entitat tenen relacions de parentiu. Jo distingeixo dos tipus de participants en relació al grau d'implicació:

Per una banda, hi ha els membre-formal. És a dir, tots aquells membres "de pas", que entren a l'Esbart durant una temporada, generalment per ballar, i la seva implicació és la que s'exigeix com a entitat però que no implica una major inversió de temps o dedicació.

Per altra banda hi ha els que jo anomeno "membre-família". Són aquelles persones que dediquen o han dedicat una gran part del seu temps lliure a l'entitat, ja sigui a través dels assajos, les reunions, la documentació o la cerca de subvencions. Mantenen un vincle estret entre ells que estableix una confiança i una solidaritat que es reafirma amb el pas del temps. Alhora, es reconeixen a través d'una identitat conjunta que han construït a través de la vida en comunitat. El meu estudi de cas es basa, en la seva majoria, en aquest primer tipus de participants.

Ara bé, perquè la comunitat sobrevisqui en el temps, ha de ser considerada quelcom superior als interessos individuals dels membres del grup. De manera que en cas de conflicte, es decidirà allò que és millor per la comunitat. Recolzant aquesta idea, un dels fets que es va recordar a "La Ballada del soci"¹⁰ del 2014 va ser, precisament, una anècdota sobre com la M. Rosa Alonso –la homenatjada- solia dir: "L'entitat està per damunt de la individualitat de cadascú. I que a més a més com que té altres elements a part els grups de balladors, si els balladors fallen, hi ha molta feina per fer a banda d'ells."

---

¹⁰La "Ballada del Soci" va commemorar el 106è aniversari de l'Esbart Català de Dansaires i va ser una oportunitat per rendir homenatge a M. Rosa Alonso, una antiga professora i ballador a l'Esbart que va morir fa uns anys. Va tenir lloc a l'espai Bonneimaison, cedit per la Diputació de Barcelona. Hi participaven totes les seccions i els antics dansaires. El públic estava format bàsicament pels familiars dels dansaires i els amics de l'entitat. És la festa que commemora a l'Esbart com a comunitat.

A l'Esbart Català de Dansaires, la comunitat la formen els membre-família, és a dir, aquells amb una forta implicació a l'entitat. Tots aquests membres comparteixen tres trets característics que s'interrelacionen i es necessiten entre sí, i sense els quals no hi hauria comunitat : participació, confiança i pertinença. La primera característica és clara: sense participació no hi ha comunitat. Aquesta participació ha de ser constant i intensa. Per participar de la comunitat hi ha diverses opcions. Es pot participar com a soci, com a dansaire, com a organitzador, com a voluntari en certs moments; el que importa és el grau d'implicació i la presència contínua, com a mínim durant una llarga temporada. Aquesta presència continua, crea un grau de confiança elevat entre les diferents persones que, alhora, facilita la construcció de relacions interpersonals que van més enllà de l'àmbit de la comunitat.

Amb les entitats d'aquest tipus, no només l'esbart, funcionem de confiança mútua. Si jo dic què faré, què em comprometo a fer, algú em pot passar la lliçó si no ho faig. Perquè? Perquè si jo dic que em comprometo a fer-ho i no ho faig, faré anar malament al col·lectiu.

Laia, Coordinadora Esbart Català de Dansaires, 30 anys a l'entitat

La confiança és la base que possibilita la vida quotidiana de l'Esbart, però també les perspectives de futur de l'entitat. Sense aquesta confiança, no hi hauria manera de projectar noves activitats ja que no existiria cap garantia de que es duguessin a terme. Al mateix temps, la confiança reforça el sentiment de pertànyer a quelcom i crea una certa lleialtat envers l'entitat: "si jo anés a un altre esbart sentiria que els estic traicionant, perquè jo sóc d'aquí, aquest és el meu Esbart. Si no puc venir doncs no ballo, vinc quan puc. Però no em sentiria bé anant a un altre esbart, perquè per mi aquest és com la meva família" (Manel, antic ballador del cos de dansa, 27 anys).

Durkheim (a Collins, 2009:12) diu que "la pertinença crea la cultura". No només és així, la pertinença es basa també en una sèrie de valors morals, i està estretament lligada a compartir una identitat conjunta. El fet de reconèixer-se com un igual entre els membres del grup, i per altra banda, diferenciar-se d'aquells que no hi formen part, que no tenen el mateix sistema de valors. Els patrons morals, produïts per la interacció social, es transmeten de generació en generació en processos de transmissió cultural que tenen lloc, sobretot,

durant els assajos de l'entitat¹¹. Els que tenen el capital de coneixement –ja sigui de valors com de coneixement propi de la dansa tradicional- són aquelles persones que porten més anys i més implicació a l'Esbart. Aquests actuen com a referent d'aquells membres nouvinguts o sense experiència. També actuen, en alguns casos, com a moderadors en discussions internes. Els valors amb els que l'entitat s'identifica són: “la constància, la solidaritat, la col·laboració, el treball, el servei a la comunitat, la paciència i el futur”.

En aquesta mateixa direcció, és destacable la xarxa de solidaritat que s'estableix entre els diferents membres de la comunitat. Aquesta xarxa, invisible a primer cop d'ull, és una de les eines de la comunitat davant de tots els esdeveniments que amenacen la integritat del grup i dels seus membres. Així, en situacions inesperades com per exemple la crisi econòmica, la comunitat actua com a recolzament dels membres i les seves famílies:

(Referint-se a una sortida del grup de petits dansaires) Els pares ja saben que si algú no pot pagar ens ho ha de dir però que no per això el nen deixarà de venir. Hi ha hagut algun any que algú ens ha dit: mira, no puc. I bé, no passa res, ningú ho sap, més que nosaltres. O escolta, us ho pago en quatre terminis... Aquí i a tot arreu hi ha famílies que el pare i la mare s'han quedat sense feina. És un dels avantatges, fer-se coixí uns als altres... això ja és una funció destacable. Si només fos per aquesta ja tindria un sentit.

Carme, Monitora de l'Esbart, 20 anys a l'entitat.

Hi ha diversos exemples de la funció social que té la comunitat, i es posa en pràctica en situacions diverses: durant la crisi econòmica -com es veu a l'exemple anterior- o en situacions que afecten a nivell personal a algun dels seus membres. Un exemple il·lustratiu de situacions personals en els que l'Esbart actua com a agent social, és el cas d'en Pedro, de 52 anys, que ha patit recentment un atac de cor. El Pedro és monitor i dansaire i és una persona especialment activa dins la quotidianitat de la comunitat. Quan va patir l'atac de cor, tots els membres de l'Esbart van crear una xarxa de suport tant a en Pedro com a la seva família per oferir ajuda, companyia o qualsevol altre cosa amb la finalitat d'acompanyar al malalt en aquest tram dur de la seva vida personal.

---

¹¹ Els assajos es duen a terme cada setmana, els dimarts i els divendres de 20:30 a 22h, a la sala de Ball de la Casa dels Entremesos. És el moment on s'intercanvia més informació, ja sigui relativa a les danses tradicionals com en relació amb la ideologia i els valors de la comunitat. També és l'espai privat, és "la llar" de la comunitat.

A través del ritual

(Los rituales) Llenan el espacio contemporáneo de signos rituales, ofrecen válvulas para las rígidas exigencias cotidianas, abren campos de integración y ofrecen a nuestro imaginario un escape para sus simbolizaciones. Se inscriben en espacios locales específicos, participan en la construcción de sus identidades y combaten los efectos de la homogeneización manifiesta de nuestras sociedades. (...) Los rituales contemporáneos son los vectores de nuevas formas de identidad (Segalen, 2005:30).

És important entendre la complementarietat de les dues maneres de viure la tradició. La comunitat necessita el ritual per redefinir-se, per construir la seva identitat i dotar-la de sentiments nous, funciona com un moment d'exaltació col·lectiva i genera sentiments de cohesió entre els membres del grup (Durkheim, 1987). El ritual, al seu torn, necessita de la comunitat i del seu univers simbòlic per dur-se a terme, però també per ser efectiu i tenir el poder de canviar la realitat. La comunitat és l'encarregada de renovar el ritual per tal de que aquest s'adapti als canvis socials, a les exigències de la vida contemporània. Sense aquesta retroalimentació quedaria obsolet.

En el cas de l'Esbart Català de Dansaires distingeixo dos tipus de rituals: els rituals íntims i els rituals públics. Els rituals íntims són aquells que només coneixen els membres que hi participen i on aquest mateix secretisme és en part la base de la seva eficàcia simbòlica. El fet de formar-hi part és un privilegi i un honor. A tall d'exemple, un d'aquests rituals íntims és el fet de que quan un membre-família de l'Esbart es casa, tots els balladors del cos de dansa o del grup de petits i mitjans –depenent de la ocasió- dansen quan els nuvis surten de l'església o l'ajuntament. Per altra banda, dins d'aquesta categorització de "rituals íntims" també trobem els rituals de pas. Com en tota comunitat, hi ha una certa jerarquia entre els participants generalment vinculada a l'edat i al grup on es balla. Un dels exemples d'aquests ritus de pas és, per exemple, en el moment en el que els balladors passen del grup de petits al de mitjans. En aquest moment, es convoquen els diferents balladors de l'Esbart i els dansaires escollits salten per sobre d'una cadira situada al mig d'una sala on en una banda hi ha el grup que deixen –petits, per exemple- per trobar-se al grup que el rep –mitjans-. I en la mateixa cerimònia es reparteixen uns diplomes on consta la participació de l'individu juntament amb una caracterització personal que intenta recalcar el que aquella persona ha donat al grup per com és, és a dir per la seva forma de ser i comportar-se amb els altres.

Pel que fa als rituals públics, són aquells que consten amb la participació no només de l'Esbart, si no també d'altres entitats i institucions públiques i on hi ha presència d'un públic, que és "el que mira". Aquests són les diferents ballades arreu, la presència en festivitats, les cercaviles... En aquests rituals es construeix un moment on l'Esbart es representa a si mateix i es troba amb l'altre, amb l'externalitat. Com exposaré més endavant, dins d'aquests rituals públics també s'hi insereixen, en alguns moments, petits rituals íntims.

Dins dels rituals públics, té una importància rellevant la festa. La festa és la manera en que l'Esbart com a entitat es presenta a la ciutat, al públic, i ho fa participant en activitats de molta càrrega identitaria, com és la Mercè o Santa Eulàlia o en altres de menys interès públic com són les ballades del soci o ballades en altres associacions. És també, a més a més d'un ritual en si mateixa, un símbol dins de la comunitat. La festa té la capacitat d'expressar d'una forma sintètica en el temps i emocionalment efectiva la relació entre idees i valors compartits entre els participants. I no només els expressa, sinó que desenvolupa un procés de fer públic allò que és privat o social allò que és personal (Turner, 1988). És per aquest motiu que trobem rituals íntims que tenen lloc dins de rituals públics. Aquests moments configuren en un mateix instant dos tipus de relació amb l'altre i amb la comunitat –la pública i la privada-. Un exemple d'aquest fet va succeir després de la ballada de Santa Eulàlia. Un cop acabada la última dansa, amb una altra colla damunt de l'escenari, alguns membres –els més veterans- de l'Esbart van cridar l'atenció als altres perquè es reunissin un moment als vestuaris. Ningú deia ben bé que passava, tot i que alguns membres compartien somriures de complicitat. En una fracció de segon, molts dansaires van començar a cridar i desenes de mans s'amuntegaven damunt del cap i el cos d'en Joan, que no entenia què passava. Més tard li explicarien que un nou ballador del cos de dansa "celebra" el dia la seva primera dansa en públic. Aquest ritual d'iniciació era íntim, en la mesura que només el van viure els membres de la comunitat, però alhora estava englobat en un ritual públic: les Festes de Santa Eulàlia.

En el cas de Santa Eulàlia o d'altres actes multitudinaris com són la Mercè o alguns cercaviles, l'Esbart apareix com un element de dinamització cultural i un referent en "cultura tradicional". Les actuacions de l'entitat i d'altres entitats de la mateixa índole, acaben mostrant el que se suposa que és allò "tradicional" i "propi" del folklore català -especialment davant dels turistes-. Malgrat que moltes de les danses que es ballen no són iguals que en el seu origen, tal i com hem parlat anteriorment, acaben recreant un discurs identitari que reforça la legitimitat de la dansa tradicional en el context patrimonial català.

Collins (2009:21), seguint l'aportació de Durkheim (1993) concep la festa com un element que enfoca una emoció i una atenció conjuntes generant una realitat temporalment compartida entre els que hi participen. Aquesta realitat té una càrrega emocional important, ja que representa el moment en què molts esforços conjunts troben la seva fi, l'efervescència de molts mesos de preparació. En aquests moments apareixen nous emblemes grupals, noves sensacions i nous records que formaran part de tot el material necessari per a que les diferents identitats que conformen la comunitat es regenerin i es reconfigurin.

Per altra banda, en l'acte festiu també hi trobem la materialització de la relació entre les diferents institucions públiques i les entitats de cultura popular, i aquest punt d'encontre es fa en un espai replet de simbologia com és l'espai públic. Durant la festa, per exemple, l'espai públic apareix com una improvisació urbanística alternativa que representa una altra manera d'organitzar simbòlicament i pràctica la manera de viure la ciutat. Provoca un accident temporal, però també geogràfic i defineix un "dins" i un "fora" del temps i de l'espai que la comunitat festiva defineix com propis mentre dura la festa. És a dir, es crea una zona en què les condicions de la quotidianitat són alterades i en molts casos subvertides. (Delgado, 2004:84)

Així la festa es converteix en un moment de diàleg, de convivència mútua. Aquest moment esdevé un punt d'encontre entre els interessos polítics -en certa manera, instrumentals- i els interessos de l'entitat. De fet, una de les funcions polítics de la festa és la de crear un moment de consens que reforci el vincle social.

Santa Eulàlia, estudi de cas sobre la festa i la vivència

Les festes de Santa Eulàlia¹², copatrona de la ciutat de Barcelona, es van celebrar el 6,7,8 i 12 de febrer del 2015. L'esbart Català de Dansaires va tenir una presència especial els dies 7 i 8 de febrer (dissabte i diumenge) on van formar part de gran part de les activitats de cultura popular que tenien lloc a la plaça de l'ajuntament.

La preparació durant les setmanes anteriors de la festa van incloure reunions de coordinació a la junta directiva, preparació de vestuari i una intensificació dels assajos dels grups de dansa, incorporant un assaig extra cada setmana. El primer dia, dissabte dia 7 es varen reunir

---

¹² També anomenada "la festa major petita o "festa major d'hivern".

a primer hora del matí per preparar tot el vestuari. Els infants actuaven en el marc d'una trobada d'Esbarts infantils i juvenils que se celebra a Plaça Sant Jaume. És norma que els Esbart convidats a prendre-hi part han de ser de Barcelona ciutat, però amb possibilitat que cada any també hi puguin ser invitats dos esbarts diferents d'altres localitats de Catalunya. Aquesta trobada és fruit de l'interès dels diferents esbarts i colles de cultura popular de fer de Santa Eulàlia una festa de i per als infants. Per aquest motiu es van dur a terme fa alguns anys diferents iniciatives com "pinta la teva Laia" on es proposava a la canalla dels col·legis de la ciutat que pintessin un dibuix d'una nena que es deia Laia, i d'aquesta manera treballar la festivitat i les tradicions que l'acompanyen des de les aules. Actualment, aquesta vessant està perdent importància degut a la falta de recolzament de les institucions públiques, que segons el discurs dels organitzadors de la ballada de Santa Eulàlia, cada cop manifesten menys interès per la festa major petita de Barcelona, centrant totes les energies en el reclam turístic que representa La Mercè. Tot i així, segueixen vigent durant les festes de Santa Eulàlia algunes activitats dirigides als infants com el pregó infantil¹³.

Els balladors del cos de dansa, per altra banda, es van reunir a les tres a La Casa dels Entremesos per tal de preparar tot el vestuari que faran servir per la ballada formal que es duu a terme a la Plaça Sant Jaume a les cinc de la tarda¹⁴. La ballada del cos de dansa té lloc a la Plaça Sant Jaume. És una ballada molt institucionalitzada, amb un discurs d'obertura i de clausura per part d'una de les responsables de la entitat, i una petita explicació per a cada dansa. Els balladors ballaven amb el vestuari "tradicional" de gala¹⁵ damunt d'un escenari que alhora estableix una delimitació física envers els balladors i els espectadors, el "dins" i el "fora".

El dia següent va ser el torn del cercavila, on hi participava tot l'esbart, de petits a grans. En contrast amb la festa institucionalitzada del dia anterior, el cercavila esdevé el punt d'encontre directe amb l'espectador, a peu de carrer. És el moment en que balladors, gegants, bestiar i músics recorren la ciutat al ritme de la música fins arribar a la plaça Sant Jaume, on els gegants de la ciutat dansaran en honor a la copatrona. Els balladors van dansar, en la seva majoria, ball de bastons i van vestir el vestuari bastoner¹⁶. Hi ha una part, però, que van fer la dansa dels cavallets cotoners, i portaven penjat de les espatlles un cavallet.

---

¹³ Pregó conjunt que corre a càrrec dels alumnes de tercer, quart i cinquè de primària d'onze escoles de la ciutat.

¹⁴ Veure Annex, Fotografia 1.

¹⁵ Veure Annex, Fotografia 2.

¹⁶ Veure Annex, Fotografia 4.

Davant de tot del cercavila, l'àguila de la ciutat. Després els gegants, els músics, i l'Esbart. Darrere l'Esbart més músics, més colles i més gegants i bestiar.

El cercavila és un ritual públic i festiu que passa per les següents fases: 1) a les nou del matí es troben tots els balladors, responsables de vestuari i coordinadors a la casa dels Entremesos. 2) a les deu del matí hi ha una trobada de colles de cultura popular (esbart, bestiar, gegants i músics) a la Plaça Reial, on durant una hora s'exposen els gegants i el bestiar de la ciutat. La Casa dels entremesos convida a esmorzar als participants un entrepà i una beguda.¹⁷ 3) Comença el cercavila entre retocs de tambors 4) Es fa una parada a la Baixada de Santa Eulàlia¹⁸, on totes les comitives paren un moment i realitzen una ofrena de flors 5) arriben a la plaça Sant Jaume 6) la festa conclou amb la fotografia de grup.

Aprofitant les aportacions teòriques de Turner (1988) en relació a les fases del ritual proposades per Van Gennep (1986) analitzaré el cercavila de Santa Eulàlia a través de la fase de "separació", la fase "liminal" i la fase de "reassimilació". El primer encontre de l'Esbart és a la Casa dels Entremesos, és a dir, en un àmbit privat i exclusiu de la comunitat. En aquest moment és quan els balladors es preparen pel que vindrà després. Aquest acte d'aïllament coincideix amb el que Turner anomena "fase de separació". Seguidament els participants van cap a la Plaça Reial on s'observa una de les característiques principals de la fase liminal com a fase de transició: una manca absoluta d'estructura social. Els participants de les diferents colles es barregen entre ells, parlen i comparteixen rialles i converses. Mentrestant, els turistes que miren bocabadats els bestiar i els gegants, els nens s'asseuen a les taules per menjar els entrepans, els coordinadors de les diferents entitats van amunt i avall intentant controlar mínimament la situació. Aquest caos, o "anti-estructura" segons l'autor, acaba en el moment en què, com per art de màgia, els tambors comencen a repicar i les colles es posen en fila per sortir de la plaça. Totalment submergits en el paper ritual, els participants adopten el rol que se'ls hi és encomanat i ocupen els carrers com a agents socials actius (reassimilació). Quan les comitives arriben a Plaça Sant Jaume la festa "tradicional" toca a la seva fi amb les ballades dels gegants de la ciutat, i en aquest moment els balladors van a una plaça propera on aprofiten per fer-se la fotografia anual com a grup. Després, tornen a la Casa dels Entremesos per deixar el vestuari. En aquest moment el ritual tanca el cicle i el pròxim assaig serà un moment de reflexió sobre la festa, de posada en comú de sensacions i emocions. Aquest posar en comú és la manifestació viva de com el ritual crea un espai

---

¹⁷ Veure Annexa, Fotografia 3.

¹⁸ Un dels llocs on creuen que va ser torturada la màrtir.

privilegiat per a que les comunitats es pensin a elles mateixes i al seu paper amb i dins la societat.

Conclusions

Com hem pogut veure al llarg del text, *la tradició viscuda* és tot aquell engranatge que mou una comunitat per conservar, compartir i difondre el patrimoni cultural, en aquest cas, la dansa tradicional catalana. L'antropologia ha tractat d'explicar de quina manera es crea el patrimoni i quina vinculació hi ha entre les activacions patrimonials i els poders instituits (Parts, 1998). Des del punt de vista de la vivència, però, les entitats de cultura popular també són *creadors de tradició* i és en la dialèctica entre les dues bandes que trobem en molts casos conflictes i diferències. La instrumentalització de la cultura popular és una realitat, especialment a Barcelona on opera una sistemàtica mercantilització de la ciutat i dels seus costums i tradicions, és a dir, del seu patrimoni cultural. Tot i així, endinsar-nos a la quotidianitat d'aquestes entitats en fa veure un apoderament que de cap altra manera ens és visible, i és des d'aquest paper privilegiat que podem descobrir les dinàmiques que s'estableixen dins de la comunitat.

Aquestes dinàmiques proposen un sistema de solidaritat mútua entre els diferents participants, alhora que estableixen una sèrie de valors i de identitats que els són pròpies, i que de fet, es transfereixen de generació en generació. El sentiment de pertinença que els vincula funciona com a generador de relacions interpersonals que van més enllà de la pròpia entitat i s'arrela a les vides personals de cada individu.

Tanmateix, el ritual, un dels temes més estudiats per l'antropologia, respon encara a necessitats concretes de diferents comunitats i del conjunt de la societat. La festa, com hem vist, és un moment d'exaltació i d'encontre, de noves significacions. És un dels pocs moments on l'espai públic es re-simbolitza per convertir-se en un escenari comú, tan d'aquells que escenifiquen com d'aquells que observen. En el cas de la dansa tradicional catalana, aquests rituals amaguen una forta càrrega identitària i responen, a la vegada, a unes necessitats socials i polítiques concretes.

La meua proposta teòrica, però, necessita d'una visió igualment important: la del que mira. Una investigació sobre la manera com es percep la dansa tradicional catalana a peu de carrer podria donar pistes sobre quin és el paper actual dins de la societat contemporània. De la

mateixa manera, una etnografia de les entitats públiques ens acostaria als processos institucionals que generen i rebutgen “tradicions” en base a uns preceptes concrets. Distingir aquests preceptes podria ser una de les bases necessàries per definir noves polítiques de patrimoni i obrir espais de diàleg i intercanvi entre entitats de cultura popular, institucions públiques i ciutadans.

En tot cas, el que és evident és que lluny de tractar la dansa tradicional catalana com quelcom obsolet i reservat a uns quants adeptes, trobem una forta relació entre aquest tipus d’entitats de cultura popular i la realitat social i política de Catalunya. De la mateixa manera s’ha de tenir en compte de quina manera aquest tipus de comunitat són, alhora, agents socials actius que cuiden dels seus membres a través de xarxes de solidaritat internes.

Per altra banda, són entitats com l’Esbart Català de Dansaires les que a través d’una feina constant de diàleg i intercanvi amb les institucions –malgrat les crítiques i gràcies a elles-, encara avui mantenen la capacitat de decidir què és allò que ens és tradicional, i que per tant, representa identitats vigents en el present.

En definitiva, una etnografia de la vivència ens mostra -tan a través d’allò quotidià com a través de la festa- com és viscuda la dansa tradicional catalana avui dia a través dels principals protagonistes: els dansaires.

Bibliografia

- ARÉVALO, J. (2005): “La Tradición, el Patrimonio y la Identidad”, en Revista de Estudios Extremeños, T.LX, nº III: 925-955. Diputación Provincial de Badajoz.
- CANCLINI, Néstor (1999) “El consumo cultural: una propuesta teórica”, en SUNKEL, G. (2006) (coord.) *El consumo cultural en América Latina*. Bogotá: Convenio Andrés Bello, pp. 72-95.
- COLLINS, (2009) *Cadenas de rituales de interacción*, Madrid: Antrophos.
- CORDOMÍ, X. (2001) “Altíssims senyors. Nobles bèsties”. *Imatgeria festiva de la Barcelona Vella*. Barcelona: Edicions l’Agulla
- DEL MÁRMOL, C.; FRIGOLÉ, J.; NAROTZKY, S. (ed.) (2010), *Los lindes del patrimonio: Consumo y valores del pasado*, Barcelona, Icaria.
- DELGADO, M. (2004) *Tiempo e identidad. La representación festiva de la comunidad y sus ritmos*. Zainak. Nº 26, pp. 77-98
- DURKHEIM, E. (1993) *Las formas elementales de la vida religiosa*, Madrid, Alianza Editorial.
- FORTUNA, “Las ciudades y las identidades: patrimonios, memorias y narrativas sociales”, *Alteridades*, 1998, 8(16), pp. 61-74
- FRIEDMAN, J. (2001) *Identidad cultural y proceso global*, Buenos Aires: Amorrortu.
- GARRICH, M. (2010) *Esbart Català de Dansaires 1908-2008. Cent anys d'història*. Barcelona: Esbart Català de Dansaires.
- GRABURN, N. (2001) “What is tradition?”, *Museum Anthropology*, vol. 24(2/3): 6-11. American Anthropological Association.
- HOBBSAWM, E; RANGER, T. (ed.) (2002) *La invención de la tradición*. Barcelona: Editorial crítica
- JELIN, E. (2001) “Exclusión, memorias y luchas políticas.” En Mato, D. (comp): *Cultura, política y sociedad Perspectivas latinoamericanas*, Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2005, pp. 219-239.
- MAISONNEUVE, J. (1991) *Ritos y rituales contemporáneos*, Barcelona, Herder.
- PRATS, LL. (1998), *Concepto patrimonio cultural*, Política y Sociedad, núm 27, Madrid, pp 63-76.
- REVENTÓS, A. (2007), *Patrimonios incómodos para la imagen que Barcelona ofrece al mundo*, PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, vol 5, nº 3, pp. 287-305
- SEGALEN, M. (1998) *Ritos y rituales contemporáneos*. Madrid: Alianza Editorial.
- SOCARRAS, E. (2004): “Participación, cultura y comunidad”, en Linares, C.; Puig, P; Rivero, B. (comp): *La participación. Diálogo y debate en el contexto cubano*. La Habana: Centro de Investigación y Desarrollo de la Cultura Cubana Juan Marinello, pp. 173 – 180.

TURNER, V. (1988) *El proceso ritual: Estructura y antiestructura*, Madrid, Taurus.

VAN GENNEP, A (1986) [1909] *Los ritos de paso*. Madrid, Taurus.

Annex

Fotografia 1: Preparació dels vestuaris abans de la ballada del dissabte de Santa Eulàlia.

Fotografia 2: Ball de San Ferriol, Festes de Santa Eulàlia 2015

Fotografia 3: Esmorzar a plaça Reial subvencionat per La Casa dels Entremesos

Fotografia 4: Ball de bastons dels infants durant el cercavila de Santa Eulàlia.